

Cum să gândești ca Socrate

Colecție coordonată de
Magdalena Mărculescu

FilosoFii
A G O R A

DONALD J.
ROBERTSON

CUM SĂ GÂNDEȘTI
CA SOCRATE

Filosofia antică, un mod de viață
pentru lumea de azi

Traducere din limba engleză de Adina Avramescu

TREI

FilosoFii
A G O R A

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ROBERTSON, DONALD J.

**Cum să gândești ca Socrate : filosofia antică, un mod de viață
pentru lumea de azi / Donald J. Robertson ; trad. din lb. engleză de
Adina Avramescu. - București : Editura Trei, 2025**

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-40-2847-1

I. Avramescu, Adina (trad.)

159.9

Titlu original: How To Think Like Socrates

Autor: Donald J. Robertson

Text Copyright © 2024 by Donald J. Robertson

Published by arrangement with St. Martin's Publishing Group.

All rights reserved.

Copyright © Editura Trei, 2025

pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București

Tel.: +4 021 300 60 90 ;

Fax: +4 0372 25 20 20

e-mail: comenzi@edituratrei.ro

www.edituratrei.ro

ISBN 978-606-40-2847-1

EDITORI: Silviu Dragomir

Magdalena Mărculescu

Vasile Dem. Zamfirescu

DIRECTOR EDITORIAL NONFICTION: Victor Popescu

REDACTARE: Alexandra Limoncu

DESIGN: Alexe Popescu

IMAGINE COPERTĂ: Alamy.com

DIRECTOR PRODUCȚIE: Cristian Claudiu Coban

DTP: Gabriela Anghel

CORECTURĂ: Dana Anghelescu

Lui Hector, spre lauda virtuților strămoșilor tăi

ATENA și PIREU

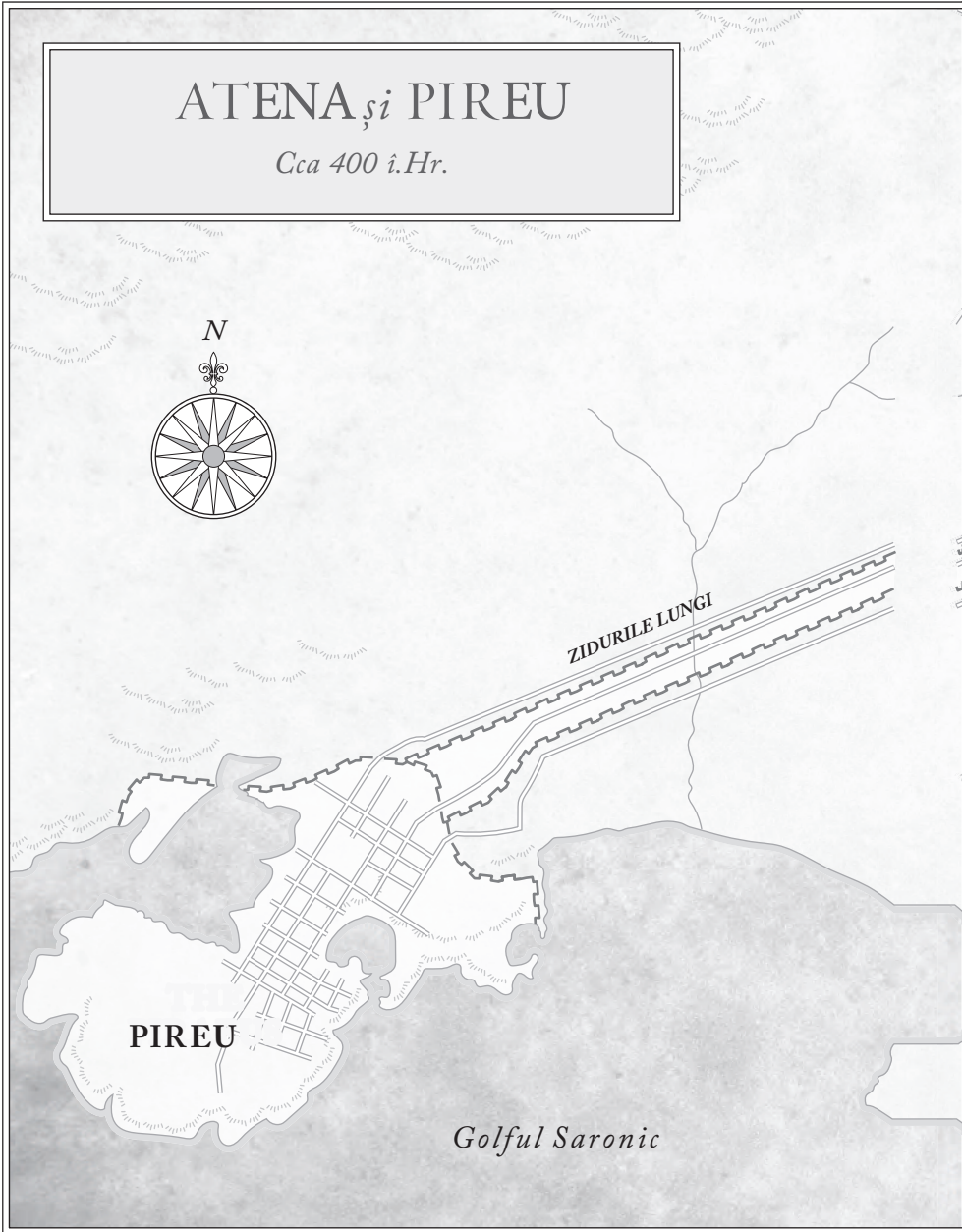
Cca 400 î.Hr.

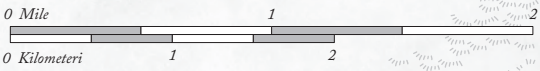
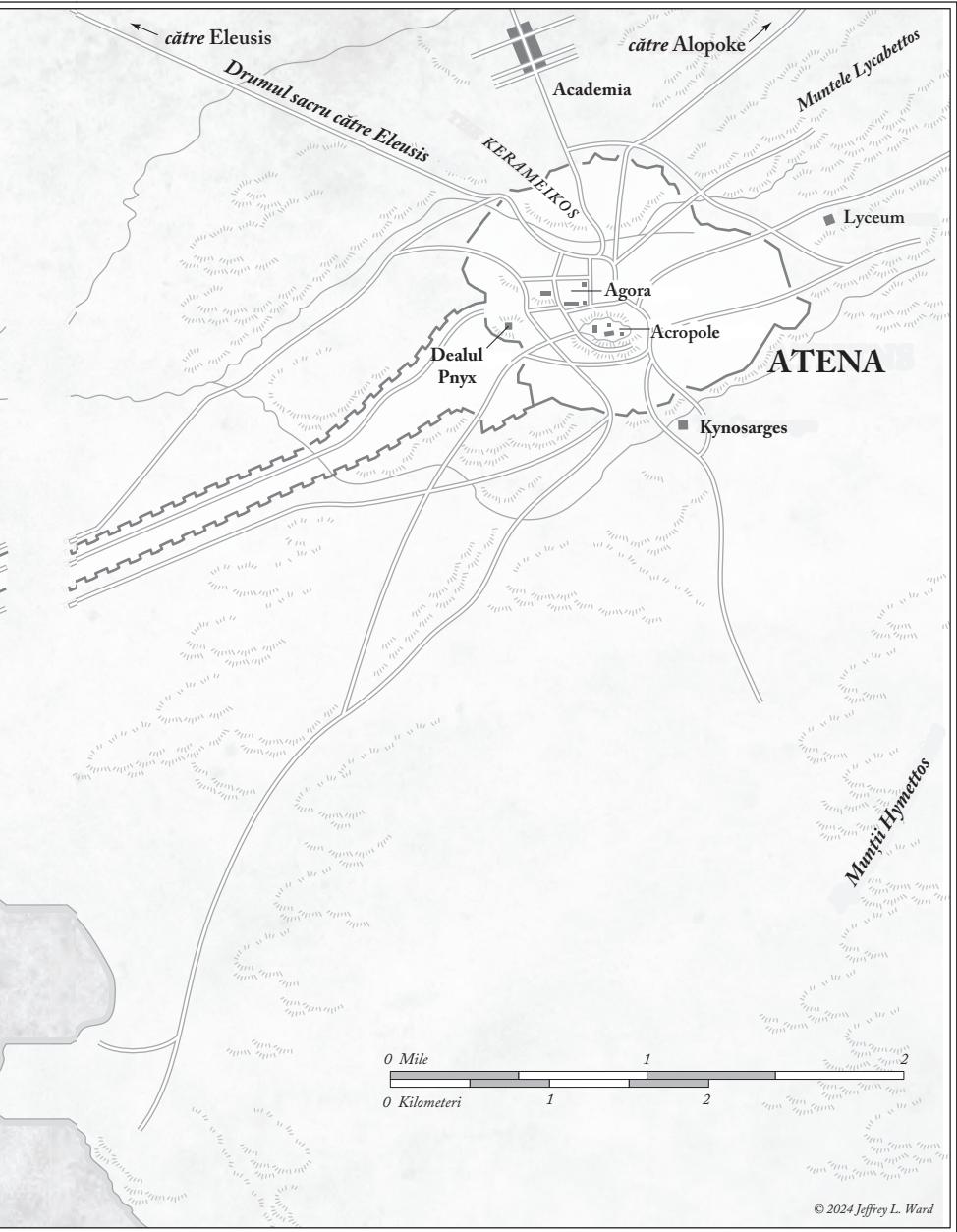

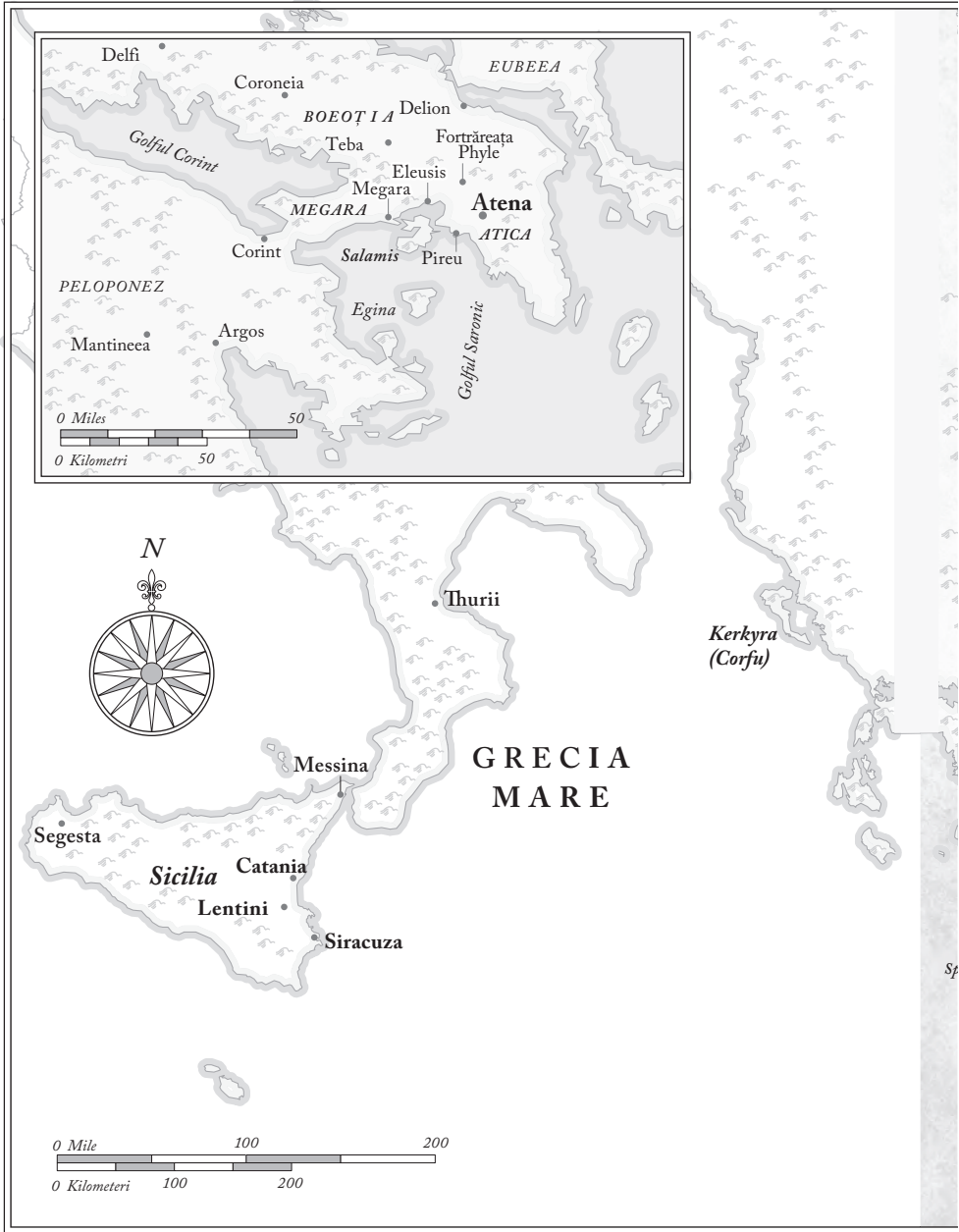
ZIDURILE LUNGI

PIREU

Golful Saronic

MEDITERANA

circa 400 î.Hr.

Cuprins

<i>Nota autorului: Problema socratică</i>	13
<i>Introducere</i>	19
1. Procesul	39
2. Primul filosof	62
3. Socrate în straie de femeie	93
4. Oracolul lui Apollo	118
5. Cel mai înțelept om în viață	142
6. Leii Atenei	173
7. Războiul Peloponesiac	200
8. Expediția siciliană	236
9. Căderea Atenei	279
10. Cei Treizeci de Tirani	306
11. Cântecele de lebedă	342
<i>Mulțumiri</i>	357
<i>Note</i>	358
<i>Bibliografie</i>	376
<i>Indice</i>	383

Nota autorului: problema socratică

„Portretul lui Socrate din dialogurile platonice nu se întemeiază pe o mărturie exactă din punct de vedere istoric a unor scene, conversații, rostiri. *Dar, deși nu este o mărturie, nu este nici o pură invenție.*“

– Karl Jaspers¹

Spre deosebire de majoritatea figurilor istorice importante, Socrate ne este cunoscut în principal datorită descrierii sale din surse literare, despre care se crede că sunt *semifictive*. Dialogurile socratice ale lui Platon și Xenofon au fost cel mai probabil scrise la puțină vreme după moartea lui Socrate. De fapt, Platon și Xenofon erau amândoi tineri când a murit Socrate și probabil că i-au stat în preajmă doar pe parcursul ultimilor săi cinci-șase ani. Cea mai veche sursă despre viața sa de care dispunem este o piesă satirică, *Norii*, scrisă de Aristofan, jucată în timpul vieții lui Socrate, care prezintă o imagine foarte diferită a acestuia din urmă. Mai avem alte câteva fragmente contemporane, în principal de factură comică,

și multe anecdote, adeseori de o valoare istorică îndoielnică, descoperite în scrierile unor autori antici din secolele următoare. Socrate a fost o persoană reală — un faimos filosof atenian. Dar, în pofida unei tradiții literare bogate, multe detalii despre viața sa rămân incerte. Dificultatea de a separa adevărul de ficțiune în sursele noastre, care i-a iritat atât de mult pe istorici de-a lungul epocilor, este cunoscută ca „problema socratică“.

În dialogurile filosofice ale lui Platon, sursa noastră majoră, găsim numeroase conversații între Socrate și alți interlocutori. Conținutul lor este probabil născocit sau doar vag întemeiat pe ceea ce a spus Socrate cu adevărat, deși scenariul implică de regulă oameni reali și locuri reale. De asemenea, ele fac uneori referire, fie direct, fie indirect, la evenimente istorice reale. La fel stau lucrurile și cu dialogurile lui Xenofon, deși într-o măsură mai mică. Unii cercetători cred că detaliile vieții și filosofiei lui Socrate pot fi extrase, cu atenția corespunzătoare, din dialoguri. Alții, cum ar fi clasicistul Robert Waterfield, care a tradus multe dintre scrierile lui Platon și Xenofon, nu sunt atât de optimiști:

Dialogurile se desfășoară într-un univers fictiv creat de Platon, plasat vag în Atena secolului al V-lea, avându-l ca personaj central pe Socrate, fără a acorda însă prea multă atenție lumii exterioare.²

Câteva momente definatorii sunt problematice, chiar și faimosul verdict al Oracolului din Delfi că nu există pe lume un om mai înțelept decât Socrate. Este cu neputință de stabilă o dată precisă pentru acest verdict și nu știm dacă s-a petrecut înainte sau după alte evenimente majore — unii cercetători o resping, considerând-o pur și simplu o născocire.

Și totuși, ea se află în centrul *poveștii* care ni se spune despre Socrate.

Așadar, cel mai bine este să considerăm că dialogurile socratice ale lui Platon și Xenofon sunt în bună măsură produsul fanteziei.³ Ele folosesc personajul Socrate ca pe un procedeu literar, menit să ne ajute să ne imaginăm ce *ar fi putut* spune el, *dacă* o asemenea conversație ar fi avut loc. Așa cum menționa Karl Jaspers, filosof din secolul XX, am moștenit informații atât de contradictorii, încât ar fi pur și simplu imposibil să reconstituim o imagine exactă a omului real. Cu toate acestea, anecdotele spuse cândva despre Socrate merită să fie re-povestite cititorilor moderni interesați de filosofia sa.

În concluzie, cartea de față reprezintă o relatare *dramatizată* și *semifictivă* a vieții lui Socrate, care își propune să facă gândirea sa mai accesibilă, scoțând în același timp în evidență legăturile ei cu psihologia modernă. Eu cred că aceasta este cea mai bună modalitate de a-i ajuta pe oameni să beneficieze de pe urma poveștii lui. Chiar dacă trebuie să „renunțăm la Socratele istoric“, acest lucru nu ne împiedică să ne bucurăm în continuare de imensa valoare a personajului literar „Socrate“ transmis nouă din surse antice.

„Căci până acum, Critias, niciodată bărbații lipsiți de curaj nu au putut ridica trofeul. Așa că va trebui să vorbești cu mult curaj și — după ce vei invoca Muzele și pe Apollo — scoate-i din uitare pe vechii tăi concetățeni și celebrează-le virtuțile.“

* Platon, *Critias*, traducere de Cătălin Partenie, în *Opere*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1993, vol. VII, p. 221. (N.t.)

Introducere

Suntem în anul 79 î.H. Au trecut trei secole de la moartea lui Socrate. Un distins călător de la Roma, omul de stat și filosoful Marcus Tullius Cicero, se află în vizită la Academia ateniană pentru o plimbare de după-amiază cu prietenii săi.¹ Școala întemeiată aici de Platon, cel mai cunoscut discipol al lui Socrate, este cel mai important institut filosofic din istorie — fiecare *academie* care i-a urmat îi poartă numele. Vreme de secole, tinerii s-au adunat aici pentru a sorbi cuvintele rostite de mari oratori și filosofi în timp ce pășeau agale pe lângă colonadele de marmură viu colorate, dincolo de care se antrenau atleți, luptându-se sau alergând pe piste. Dar când Cicero și tovarășii săi își fac apariția, *ei găsesc locul învăluit într-o liniște înfricoșătoare și complet părăsit.*

În timp ce se plimbă pe aleile pustii, însă, prietenii simt o legătură profundă cu trecutul, mai puternică decât cea pe care ar putea-o transmite orice scriere. Grădina casei lui Platon, aflată în apropiere, spune unul dintre ei, pare, într-o manieră foarte vie, „că îl aduce pe filosof în carne și oase înaintea ochilor mei“.

Cicero crede că unor asemenea locuri, în care mari filosofi au cercetat cândva natura înțelepciunii, le lipsește de fapt sunetul vocilor acestora. El își imaginează că Academia însăși

deplânge pierderea lor. Tovarășii lui admit că o asemenea formă de nostalgie pe care o trăiesc poate fi un sentiment sănătos, dacă ea îi îndeamnă să urmeze exemplul dat de bărbați precum Platon și Socrate. Ar trebui să ne simțim inspirați nu numai să-i cunoaștem pe marii înțelepți ai istoriei, într-o manieră pur intelectuală, spune Cicero, dar și să *imităm* modul lor de a trăi.

Doar cu șapte ani înainte, zona Academiei, care se află dincolo de zidurile orașului, fusese ocupată și prădată de legionari romani în timpul asediului brutal al Atenei condus de dictatorul Sulla. Pâlcurile sale de măslini sacri au fost doborâte pentru a alimenta cu lemn mașina de război, iar bibliotecile și altarele sale au fost jefuite. Academia trebuie să le fi părut, așadar, un loc părăsit lui Cicero și prietenilor săi. În ciuda pagubelor provocate de Sulla, studiile filosofice au continuat să se desfășoare la Atena timp de secole, însă orașul nu a recăpătat niciodată gloria sa de odinioară.

La sfârșitul perioadei clasice, studiarea filosofiei s-a transformat dintr-un mod practic de viață într-o întreprindere în bună măsură teoretică și livrescă. Această schimbare a fost deplânsă de mulți, cum ar fi filoelenul britanic Byron, care s-a arătat întristat de prăbușirea Atenei și amintirea tot mai palidă a lui Socrate, filosoful atenian prin excelență.

Lăsându-se în voia amintirilor în vreme ce privea soarele mediteraneean cum dispare în spatele munților, Byron exclama:²

*La fel sfințea, Atenă, peste văi,
Când cel mai înțelept din fiii tăi
Îi urmărea declinul într-o seară,
Cea de pe urmă, pregătit să moară!*

* Byron, „Blestemul Minervei”, traducere de Virgil Teodorescu, în *Poezia*, vol. 2., Editura Univers, București, 1986, p. 44. (N.t.)